

Edukacja ubezpieczeniowa młodzieży ponadgimnazjalnej w systemie szkolnym i poza nim

Rozważania na temat edukacji ubezpieczeniowej w Polsce na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej należy rozpocząć od określenia elementów i cech dobrej edukacji. Nie jest to łatwe zadanie, gdyż rozległość pojęć związanych z edukacją i czynników na nią wpływających jest tak duża, że zaistnienie ich wszystkich w jednym czasie jest właściwie niemożliwe. Nie oznacza to jednak, że nie należy dążyć do ideału. Polski system oświaty ma wiele cech dobrej edukacji, choć nie jest wolny od zaniedbań i błędów.

Tematem tego opracowania jest miejsce edukacji ubezpieczeniowej wśród treści nauczania wskazanych w podstawie programowej kształcenia ogólnego i kształcenia w zawodach. Autorka wskazała oczekiwane efekty w procesie kształcenia, które obejmują wiedzę, umiejętności i postawy uczniów. Opisała również, w jaki sposób w edukację młodzieży w zakresie ubezpieczeń włączają się różne instytucje publiczne i prywatne. Autorka omówiła przykłady takich przedsięwzięć, ich formy, cele oraz zakres.

Słowa kluczowe: edukacja, ubezpieczenia, polski system szkolny, edukacja ekonomiczna, edukacja ubezpieczeniowa

Otrzymano: 5.05.2016

Zaakceptowano po recenzjach: 28.06.2017

1. Wstęp

Celem artykułu jest poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy edukacja ubezpieczeniowa młodzieży realizowana w szkole ponadgimnazjalnej przyczynia się do zdobywania wiedzy o ubezpieczeniach?
- Czy na lekcjach uczy się, jak funkcjonować na rynku ubezpieczeń, a także kształtuje się postawy przezorności ubezpieczeniowej i otwartości na ofertę rynku ubezpieczeń?
- W jaki sposób realizowana jest edukacja ubezpieczeniowa skierowana do młodzieży, zarówno w systemie szkolnym, jak i poza nim?
- Kto się jej podejmuje, czego uczy i w jaki sposób?

Metodami badawczymi wykorzystanymi w tej pracy są analiza i krytyka piśmiennictwa związanego z edukacją, ubezpieczeniami, edukacją ekonomiczną i ubezpieczeniową, a także analiza działań podejmowanych w systemie szkolnym i poza nim.

2. Edukacja, wychowanie, kształcenie – definicje

Edukacja jest złożonym procesem, który obejmuje ogół wielowymiarowych działań służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych¹. Jej celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży, stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych. Te zabiegi wychowawcze są zwykle zamierzone, a ich celem jest wyposażenie wychowanka w wiedzę i umiejętności, a także ukształtowanie jego osobowości².

W tym zakresie edukacja nawiązuje do pedagogiki, nauki o wychowaniu, która analizuje cele, treści, formy organizacyjne, metody i środki wyposażania dzieci, młodzieży i dorosłych w wiedzę i umiejętności, system wartości oraz zgodne z nim przekonania i postawy³. Pedagogika nie tylko opisuje stan rzeczywisty, ale konstruuje świat zgodnie z koncepcją „nowego człowieka”⁴. Określa, jakiego człowieka powinniśmy wychować i w jaki sposób, aby w konkretnych sytuacjach i wobec zachodzących przemian

¹ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 905.

² C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 40.

³ *Ibidem*, s. 132.

⁴ Zob. E. Faure, *Uczyć się, aby być. Raport Międzynarodowej Komisji do spraw Rozwoju Edukacji UNESCO*, Warszawa 1997.

społecznych uzyskać optymalne rezultaty⁵. Zadania pedagogiki są formułowane jako metody skutecznego nauczania.

Wraz z pojawieniem się pojęcia pedagogiki w XIX w. w miejsce terminu „edukacja” wprowadzono również określenie „wychowanie”. Wychowanie to czynności związane z oddziaływaniem środowiska przyrodniczego i społecznego na człowieka, które kształtują jego osobowość i trwają przez całe życie. W pedagogice określa się ten wpływ jako świadomy i celowy, ma on służyć wszechstronnemu rozwojowi jednostki oraz przygotować ją do uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym⁶. Jest to więc zorganizowana działalność społeczna, oparta na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka.

Proces i wyniki wychowania kształtują się pod wpływem⁷:

- oddziaływania osób i instytucji odpowiedzialnych za wychowanie (m.in. rodziców, nauczycieli, szkoły, organizacji społecznych, kulturalnych, religijnych),
- systemu wychowania równoległego, a zwłaszcza odpowiedniego zorganizowania działalności środków masowego oddziaływania,
- wysiłków jednostki nad kształtowaniem własnej osobowości.

Edukacji nie można na pewno ograniczać do transmisji wiadomości – jest ona dialogiem, w którym obie strony, korzystając z dorobku kulturowego danego społeczeństwa, nie tylko przekazują informacje, lecz także ujawniają i urzeczywistniają wobec siebie wartości⁸. Aby mogło się to dokonać, muszą one wzajemnie otworzyć się na siebie, uznać własną wolność i godność, a także cechować się autentycznością, odpowiedzialnością, zaufaniem i empatią⁹.

Kształcenie to zjawiska i procesy, które stwarzają warunki do wszechstronnego rozwoju umysłowego człowieka. Oznacza to nabywanie przez niego wiedzy, poglądów, przekonań na temat ludzi, ich dzieł, świata, w którym żyją, możliwości zmieniania otaczającej go rzeczywistości oraz samego siebie, gotowości do podejmowania działań intelektualnych i praktycznych, a także dążenie do rozwijania swoich zainteresowań, zamiłowań, zdolności i uzdolnień¹⁰. Współczesna teoria kształcenia coraz bardziej oddala się od stanowiska, które kojarzy je wyłącznie z rozwojem intelektualnym, a tym bardziej z „przekazywaniem wiedzy”, wiąże je natomiast z rozwojem całej osobowości¹¹.

5 R. Frankowski, *Ogólna charakterystyka pedagogiki współczesnej* [w:] *Pedagogika*, red. K. Dymek-Balcerek, Radom 1996, s. 9.

6 C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *op. cit.*, s. 193.

7 W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 445.

8 *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000, s. 54.

9 *Ibidem*, s. 274.

10 J. Kędzierska [w:] *Encyklopedia pedagogiczna...*, t. 2, s. 858.

11 W. Okoń, *op. cit.*, s. 191.

Proces kształcenia, w którym uczestniczy jednostka lub jakaś wyodrębniona zbiorowość – jako podmiot kształcenia – może być organizowany przez instytucje, zwłaszcza przez szkołę, uczelnię wyższą i rodzinę, przez różne organizacje, zakłady pracy i pojedyncze osoby, głównie nauczycieli. Może być też podejmowany samodzielnie¹².

Według Z. Kwiecińskiego edukację w szerokim znaczeniu generuje dziesięć procesów składowych¹³:

1. Globalizacja – nauczanie o świecie, problemach globalnych oraz podziale na centrum i peryferie.
2. Etnatyzacja – nauczanie o państwie, jego suwerenności, ustroju, rozwiązaniach demokratycznych, miejscu w świecie, racji stanu.
3. Nacjonalizacja – nauczanie o narodzie, jego tradycji, swoistości kulturowej, istocie więzi i odrębności.
4. Kolektywizacja, socjalizacja wtórna – nauczanie o klasie społecznej, więzi klasowej i interesie klasowym, odrębności etosu, solidarności z ludźmi w podobnym położeniu.
5. Polityzacja, biurokratyzacja, profesjonalizacja – nauczanie o organizacjach i instytucjach; wychowanie do podziału pracy, racjonalności i dyscypliny w społeczeństwie organizacyjnym i w świecie zinstytucjonalizowanym; kształtowanie ideologicznych przekonań o słuszności istniejącego porządku; kształcenie do pracy i zawodu.
6. Socjalizacja, uspołecznienie pierwotne – oddziaływanie grup pierwotnych: rodziny, grupy rówieśniczej, społeczności lokalnej; wrastanie w zastane normy.
7. Inkulturacja i personalizacja – kształtowanie osobowości kulturowej i społecznej człowieka jako rezultat wrastania w kulturę i autonomicznych wyborów wartości; przekazywanie systemów filozoficznych, religijnych.
8. Wychowanie i jurydyfikacja – wdrażanie do realizowania i akceptowania ról i czynności obywatelskich, kształtowanie świadomości prawnej.
9. Kształcenie i humanizacja – kształtowanie wiedzy, światopoglądu, umiejętności, nawyków, wartości godnościowych, kompetencji interakcyjnych; wyjaśnienie zasady wzajemności i współczulności; kształtowanie potrzeb wtórnych.
10. Hominizacja – wychowanie zdrowotne, higieniczne, seksualne; wyjaśnienie zasady unikania kary i maksymalizowania przyjemności oraz gratyfikacji bez szkodenia innym; kształtowanie i kanalizacja potrzeb pierwotnych.

O harmonii tych procesów można mówić, gdy wzajemnie się one nie znoszą, żaden nie jest stłumiony ani nie występuje w nadmiarze. Rezultatem tak zharmonizowanych procesów byłaby jednostka w pełni, wielostronnie rozwinięta, a także osoba aktywnie i świadomie zmieniająca siebie i otaczający ją świat¹⁴.

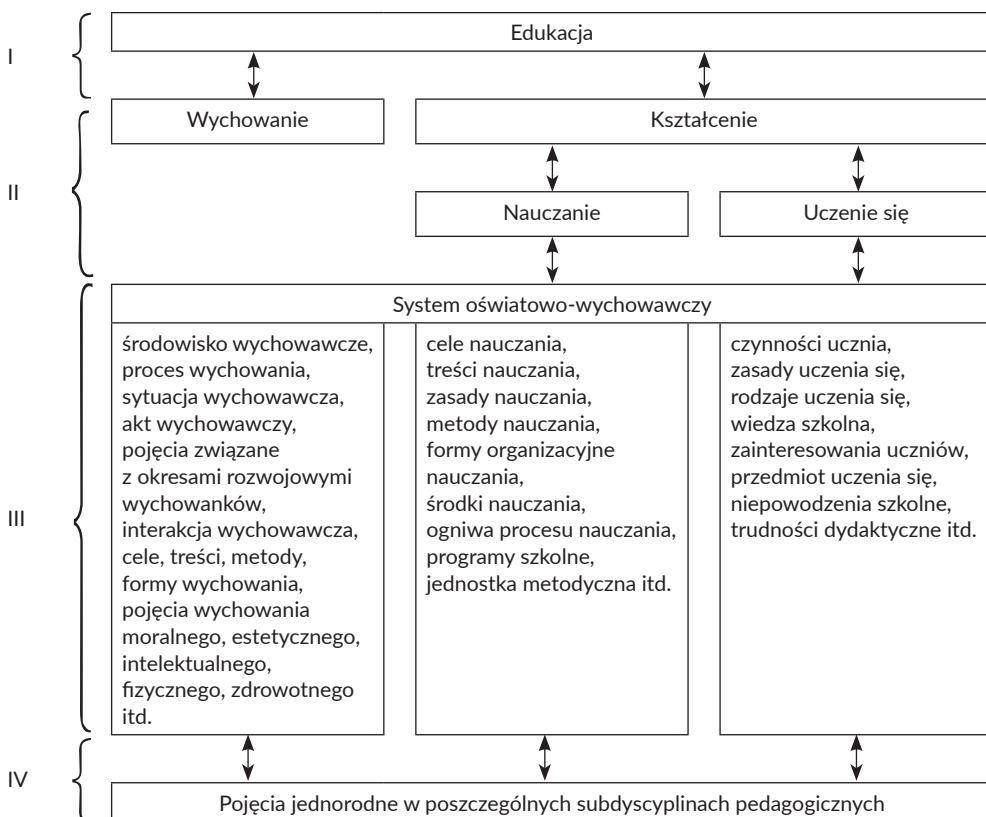
¹² *Ibidem*, s. 192.

¹³ *Encyklopedia pedagogiczna...*, t. 1, s. 905 [cyt. za:] Z. Kwieciński, *Socjopatologia edukacji*, Olecko 1995, s. 14–15.

¹⁴ Z. Kwieciński, *op. cit.*, s. 14.

Klasyfikacji i wyjaśnienia podstawowych pojęć związanych z edukacją dokonał K. Rachuba (schemat 1).

Schemat 1. Ogólna struktura systemu pojęć pedagogicznych

Źródło: K. Rachuba, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin* [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, cz. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2004, s. 27

Pojęcia pedagogiki, ze względu na kryterium ich jednorodności, można lokować na czterech poziomach. Pojęcia jednorodne (poziom IV), odnoszące się do najbardziej szczegółowych faktów edukacyjnych, syntetyzują się w pojęcia mniej jednorodne (poziom III), które ulegają różnym zróżnicowaniom i stanowią ogólny trzon pojęciowy poszczególnych subdyscyplin pedagogiki (np. na pojęcie metod nauczania, które jest niejednorodne, składa się m.in. jednorodne pojęcie wykładu). Pojęcia te – a dokładniej niektóre z nich – syntetyzują się w pojęcia o wysokim stopniu niejednorodności (poziom II), takie jak nauczanie, uczenie się, wychowanie, kształcenie, które już bezpośrednio stanowią hiponimy najbardziej niejednorodnego pojęcia edukacji, określającego przedmiot pedagogiki (poziom I). Strzałki pomiędzy blokami pojęć oznaczają, że schemat może być analizowany w obie strony¹⁵.

¹⁵ K. Rachuba, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin* [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, cz. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2004, s. 28–29.

3. Dobra edukacja

Zarówno mnogość przytoczonych w poprzedniej części artykułu określeń związanych z edukacją, jak i ich znaczenia podkreślają złożoność tego procesu. Trudno zatem krótko i jednoznacznie określić, czym jest dobra edukacja. Można jednak założyć, że dobra edukacja to taki proces, podczas którego:

- przygotowuje się ucznia do podejmowania działań intelektualnych (przekazywanie wiedzy), ale też praktycznych (kształtowanie umiejętności) oraz do życia społecznego, kulturalnego i zawodowego,
- kładzie się nacisk na uczenie poprzez ćwiczenie umiejętności i przekazywanie wiedzy metodami aktywnymi, także przy wykorzystaniu najnowszych osiągnięć nauki, np. neurodydaktyki,
- kształtuje się postawy i system wartości, najczęściej stosownie do ideałów obowiązujących w społeczeństwie,
- zakłada się wszechstronny rozwój jednostki i wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka,
- instytucje i osoby odpowiedzialne za wychowanie, czyli rodzice, nauczyciele i szkoła działają wspólnie,
- rodzice, jako pierwsze znaczące osoby w życiu dziecka, dostarczają odpowiednich wzorców zachowania i wywierają właściwy wpływ na jego późniejsze postawy¹⁶, a także przygotowują dziecko do odgrywania ról społecznych i wprowadzają je w świat kultury danego społeczeństwa,
- szkoła jako wspólnota nauczycieli i uczniów stanowi swego rodzaju formę przekazu kulturowego, który jest realizowany za pośrednictwem wyspecjalizowanych czynności nauczania i uczenia się¹⁷, i zapewnia odpowiednią infrastrukturę oraz środki dydaktyczne, które będą sprzyjać procesowi kształcenia, a także poczucie wspólnoty, zrozumienia i zaufania między nauczającymi, zarządzającymi a uczącymi się,
- nauczyciel służy, jest z uczniem, a nie obok ucznia¹⁸, uczy całym sobą i może stać się przykładem do naśladowania,
- uczeń podejmuje wysiłek, by kształtować własną osobowość, i chce współpracować oraz zdobywać wiedzę i umiejętności.

Gdyby wszystkie wymienione wyżej warunki zostały spełnione naraz, z pewnością można by mówić o dobrej edukacji bądź sytuacji bardzo zbliżonej do tego stanu. Jednak już sama liczba elementów składowych, a także ich różnorodność pozwalają przypuszczać, że trudno doprowadzić do sytuacji, gdy zaistnieją równocześnie.

¹⁶ K. Dymek-Balcerek, *Podstawowe środowisko wychowawcze* [w:] *Pedagogika (wybrane zagadnienia)*, red. K. Dymek-Balcerek, Radom 1996, s. 59.

¹⁷ *Pedagogika. Leksykon PWN*, op. cit., s. 227.

¹⁸ A.E. Szołtysek, *Filozofia edukacji. Kształtowanie umysłu*, Kraków 2013, s. 204–205.

Trzeba też pamiętać, że edukacja to proces podlegający nieustannym przeobrażeniom, które są wynikiem zmian społecznych, kulturowych i politycznych czy rozwoju technologicznego. To, co zostanie określone, zbadane, przygotowane do zastosowania, w momencie wdrażania może okazać się już nieaktualne. Określeniu i modyfikowaniu celów edukacji powinna zatem służyć rozpoznana przyszła potrzeba społeczna. Aby tę potrzebę prawidłowo określić, należy przyjąć odpowiednie kryteria, wśród których najważniejsze to: poziom świadomości społecznej, aktywność społeczno-gospodarcza, postęp techniczny, twórczość oraz poziom organizacji społeczeństwa¹⁹.

4. Cele edukacji

Najbardziej ogólnym celem edukacji jest odnowa (zmiana jakości) życia człowieka. Takie podejście wywodzi się ze starożytności. Wyznaczyło ono następnie całościowy sposób myślenia o edukacji, ukazujący jej wymiar ontyczny: egzystencjalny, społeczny i kulturowy²⁰. Złożoność i zakres działań edukacyjnych powodują, że nieprawidłowe określenie celów lub ich niekonsekwentna realizacja może prowadzić do klęski systemu kształcenia, a co za tym idzie – wyrządzenia szkody całemu społeczeństwu²¹.

Cele edukacji są przedmiotem rozważań zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Jedne z najważniejszych zasad opracowała Międzynarodowa Komisja ds. Edukacji dla XXI wieku na posiedzeniu Generalnej Komisji UNESCO w 1993 r. Zostały one opublikowane w 1996 r. w raporcie *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Dotyczą one zarówno kształcenia w ramach instytucji, jak i tego, które towarzyszy człowiekowi przez całe życie. Są to tzw. cztery filary edukacji²²:

- 1) uczyć się, aby wiedzieć,
- 2) uczyć się, aby działać,
- 3) uczyć się, aby wspólnie żyć,
- 4) uczyć się, aby być.

Autorzy raportu byli przekonani o doniosłej roli edukacji jako służby społecznej, która sprzyja porozumieniu i wzajemnemu szanowaniu się ludzi i narodów. Zwracali również uwagę na potrzebę istnienia edukacji formalnej i nieformalnej, poza- i poszkolnej oraz ustawicznej (trwającej przez całe życie)²³.

Po 2004 r. założenia polskiego systemu edukacji są ściśle związane z celami edukacji w Unii Europejskiej opisanymi w strategii lizbońskiej. Została ona przyjęta w 2000 r.

19 J. Grodzicki, *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*, Gdańsk 2003, s. 142.

20 *Pedagogika. Leksykon PWN, op. cit.*, s. 54.

21 J. Grodzicki, *op. cit.*, s. 142.

22 J. Delors et al., *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, tłum. W. Rabczuk, Warszawa 1998, s. 44–45.

23 S. Wołoszyn, *Oświata i wychowanie w XX wieku [w:] Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2004, s. 169.

Mówi się w niej o konieczności budowania społeczeństw opartych na wiedzy, co gwarantuje konkurencyjność gospodarek i przyspieszenie ich wzrostu gospodarczego²⁴.

5. Dobra edukacja w polskim systemie oświaty

Edukacja w państwie realizowana jest w systemie oświaty, czyli odpowiednio powiązanych ze sobą placówkach i instytucjach wychowania bezpośredniego i pośredniego, które umożliwiają młodym obywatelom zdobywanie wykształcenia ogólnego czy zawodowego oraz wszechstronny rozwój osobowości²⁵. System oświaty obejmuje system szkolny, na który składają się przedszkola, szkoły, a także inne placówki, takie jak domy dziecka, poradnie wychowawcze, świetlice i inne, wraz z nauczycielami, uczniami czy studentami, programami, bazą lokalowo-terenową i wyposażeniem, jak również administracja szkolna oraz związki z instytucjami społecznymi i kulturalnymi²⁶.

Placówki tworzące system oświaty w Polsce zostały wskazane w art. 2 ustawy o systemie oświaty²⁷. Określa ona m.in. wiek obowiązku szkolnego, wymagania dotyczące uzyskania określonego wykształcenia, zadania Centralnej Komisji Egzaminacyjnej i organizację egzaminów zewnętrznych, zadania organów prowadzących szkoły, zarówno publiczne, jak i niepubliczne, strukturę szkolnictwa, ogólne zasady klasyfikowania i oceniania uczniów na różnych etapach edukacyjnych.

Czy w obecnie funkcjonującym systemie oświaty realizowane są zasady dobrej edukacji? Z pewnością występuje tu wiele elementów, które ocenimy pozytywnie, chociażby odchodzenie od przekazywania wiedzy na rzecz ćwiczenia umiejętności, zwracanie uwagi na indywidualizm uczniowski i na aktywizowanie uczniów w procesie nauki, wykorzystywanie w docieraniu do młodych odbiorców różnych środków komunikacji i wiele innych. Są także pewne niedociągnięcia, które starają się likwidować kolejni reformatorzy.

6. Edukacja ubezpieczeniowa w polskim systemie szkolnym

W związku z rozwojem gospodarki rynkowej w polskim systemie szkolnym została wprowadzona powszechna edukacja ekonomiczna. Obecnie jest realizowana na poziomie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej.

²⁴ *Edukacja w Polsce wobec wyzwań konkurencyjności Unii Europejskiej*, red. W. Bokajło, A. Wiktorska-Świećka, Wrocław 2008, s. 87.

²⁵ W. Okoń, *op. cit.*, s. 378.

²⁶ *Ibidem*, s. 378–379.

²⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1943 z późn. zm.).

6.1. Edukacja ekonomiczna w podstawie programowej

W gimnazjum wiedzę na temat ekonomii przekazuje się w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie. W 2002 r. treści nauczania zawarte w podstawie programowej tego przedmiotu podzielono na trzy odrębne moduły. Jednym z nich było wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym²⁸. W obecnie obowiązującej podstawie programowej²⁹ treści nauczania zawarte są w wyodrębnionych działach tematycznych.

W szkołach ponadgimnazjalnych edukacja ekonomiczna również pojawiła się wraz z reformą programową z 2002 r. Wiedza na temat ekonomii jest przekazywana na zajęciach z podstaw przedsiębiorczości, które są obowiązkowym przedmiotem ogólnokształcącym³⁰. Przedmiot jest realizowany od roku szkolnego 2002/2003 w wymiarze dwóch godzin w tygodniu, wyłącznie w zakresie podstawowym. Podstawa programowa przewiduje też naukę przedsiębiorczości w zakresie rozszerzonym w ramach przedmiotu ekonomia w praktyce.

Szerszą wiedzę ekonomiczną daje edukacja w technikum, szkole zawodowej i szkole policealnej, gdzie uczniowie zdobywają podstawową wiedzę o funkcjonowaniu gospodarki i przedsiębiorstwa. W szkolnictwie zawodowym od 2012 r. obowiązuje podstawa programowa kształcenia w zawodach³¹. Określone są w niej wiedza i umiejętności zawodowe oraz kompetencje osobiste i społeczne, które uczeń musi nabyć w procesie kształcenia. Zgodnie z ideą europejskich ram kwalifikacji zostały one opisane jako oczekiwane efekty kształcenia³². W II części załącznika do rozporządzenia MEN z 2012 r. wymienione są efekty kształcenia wspólne dla wszystkich zawodów. Jest wśród nich podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej, oznaczone kodem PDG. Uczeń przygotowujący się do wykonywania dowolnego zawodu musi więc być przygotowany do założenia i prowadzenia działalności gospodarczej.

6.2. Definicja edukacji ubezpieczeniowej

Można zatem uznać, że obecnie każdy młody człowiek, również ten posiadający wykształcenie podstawowe czy zawodowe, a na pewno średnie, zetknął się w procesie edukacji z zagadnieniami dotyczącymi ekonomii, gospodarowania, funkcjonowania gospodarki rynkowej i przedsiębiorstwa.

28 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. nr 51 poz. 458).

29 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. poz. 977).

30 Wprowadzenie podstaw przedsiębiorczości jako przedmiotu ogólnokształcącego zapewnia edukację w tym zakresie we wszystkich typach szkół ponadgimnazjalnych (nie tylko w liceum ogólnokształcącym, lecz także w technikum i szkole zawodowej). Po reformie podstawy programowej z 2012 r. obejmuje takie same treści nauczania i taką samą liczbę godzin we wszystkich rodzajach szkół.

31 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz.U. poz. 184).

32 Zgodnie z zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia Europejskich Ram Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE C 111 z 6.05.2008).

Głównym tematem tego artykułu jest jednak sposób realizacji edukacji ubezpieczeniowej, nie zaś ogólnie pojmowanej edukacji ekonomicznej. Aby dokonać takiej analizy, należy najpierw opisać samo pojęcie, nawiązując do elementów dobrej edukacji.

Edukacja ubezpieczeniowa definiowana jest jako ogół czynności i procesów przekazywania wiedzy ubezpieczeniowej, które mają kształtować przezorność ubezpieczeniową i umiejętność racjonalnego korzystania z ochrony ubezpieczeniowej³³. Tak pojmowana edukacja ubezpieczeniowa powinna zapewnić:

- zdobywanie wiedzy o regulacjach rynku ubezpieczeniowego w gospodarce rynkowej, instytucjach rynku ubezpieczeń³⁴, zasadach funkcjonowania strony popytowej i podaźowej tego rynku, procesach zarządzania ryzykiem gospodarstwa domowego, a także metodzie i istocie ubezpieczenia,
- nabycie umiejętności i sprawności, które umożliwią skuteczną działalność na rynku ubezpieczeń, czyli umiejętność poszukiwania i wyboru ubezpieczyciela oraz produktu ubezpieczeniowego i jego oceny z punktu widzenia własnych potrzeb, a także właściwej interpretacji warunków ubezpieczenia,
- kształtowanie postaw świadomości ryzyka, wrażliwości na ryzyko i przezorności ubezpieczeniowej,
- rozumienie ubezpieczeniowej wspólnoty ryzyka,
- otwartość na poszukiwanie nowych rozwiązań.

Edukacja ubezpieczeniowa jest ważna, ponieważ ubezpieczenie to wciąż niedoceniane w naszym społeczeństwie narzędzie zarządzania ryzykiem. Polacy nadal mają problemy ze zrozumieniem jego roli w życiu gospodarczym³⁵.

Idea ubezpieczeń powstała w wyniku dążenia do ograniczenia lub wyłączenia zdarzeń losowych, np. niszczącego oddziaływania sił przyrody, które są konsekwencją istnienia ryzyka³⁶. Jedną z najbardziej popularnych definicji ubezpieczeń jest definicja A.L. Mayersona: „[Ubezpieczenie to] Urządzenie umożliwiające zastąpienie nieznannej, lecz dużej straty, małą, lecz znaną stratą, czyli składką ubezpieczeniową”³⁷. Powszechna akceptacja tej definicji wynika z tego, że pokrywa się ona z potocznym rozumieniem ubezpieczeń³⁸.

Zadaniem towarzystwa ubezpieczeniowego jest łagodzenie lub likwidowanie niepomysłnych skutków zdarzeń losowych poprzez rozłożenie ciężaru na wiele jednostek,

33 T. Szumlicz, *Ubezpieczenie w polityce społecznej*, Warszawa 2015, s. 521.

34 Prof. T. Szumlicz stosuje rozróżnienie terminologiczne, w którym termin „rynek ubezpieczeń” oznacza rynkową ofertę produktową, a szersze pojęcie rynku ubezpieczeniowego uwzględnia elementy instytucjonalizacji tego rynku, zob. T. Szumlicz, *Konkurencja i konkurencyjność na rynku ubezpieczeniowym – podejście ekonomiczno-społeczne* [w:] *Konkurencja i konkurencyjność na rynku ubezpieczeniowym*, red. M. Serwach, Warszawa 2015, s. 37, przyp. 15.

35 P. Jedynek, *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane elementy teorii i praktyki*, Kraków 2001, s. 79.

36 W. Ronka-Chmielowiec, *Istota i znaczenie ryzyka w ubezpieczeniach* [w:] *Zarządzanie ryzykiem w ubezpieczeniach*, red. W. Ronka-Chmielowiec, Wrocław 2000, s. 11.

37 A.L. Mayerson, *A Bayesian View of Credibility*, PCAS Volume 1960.

38 *Ubezpieczenia gospodarcze. Ryzyko i metodologia oceny*, red. T. Michalski, Warszawa 2004, s. IX.

którym takie zdarzenia zagrażają. Towarzystwo ubezpieczeniowe kupuje od klientów ryzyko, w całości lub w części, za odpowiednią cenę, zwaną składką, i następnie wypłaca stosowne odszkodowania, jeśli ryzyko się zrealizuje³⁹. Z usług ubezpieczeniowych korzystają zarówno gospodarstwa domowe, jak i podmioty gospodarcze, a także inne instytucje, a oferta ubezpieczeniowa ewoluuje w kierunku pozwalającym odpowiadać na nowe potrzeby⁴⁰.

Edukacja ubezpieczeniowa skierowana do uczniów szkół ponadgimnazjalnych ma przygotować młodych ludzi, którzy niedługo rozpoczną samodzielne funkcjonowanie jako członkowie gospodarstwa domowego lub założyciele przedsiębiorstwa do aktywne- go i świadomego uczestnictwa w życiu gospodarczym, tzn. do gospodarowania swoimi finansami i zarządzania ryzykiem. Aby gospodarstwo domowe mogło zarządzać ryzykiem metodą ubezpieczenia, jego członkowie muszą posiadać pewną wiedzę i umiejętności, które pozwalają na racjonalne korzystanie z dostępnej oferty ubezpieczeń⁴¹. Wyposa- żenie w wiedzę i umiejętności to właśnie zadania edukacji.

W systemie szkolnym można te efekty osiągnąć na różne sposoby: można wprowadzić określone treści do podstawy programowej, realizować projekty, organizować konkursy i stosować właściwe metody nauczania. Trudniejszym elementem jest wychowanie, czyli kształtowanie postaw. Stosowane w pedagogice sposoby zmiany postaw można podzie- lić na trzy wielkie grupy. Są to: rozważanie o wartościach (edukacja humanistyczna), naśladownictwo (dobry przykład) oraz zachęta do pożądaných wychowawczo działań (tzw. wymuszone lub inspirowane zaangażowanie)⁴². Każdą z tych metod można zasto- sować w edukacji ubezpieczeniowej.

Edukacja humanistyczna, np. rozmowa o wolności, którą obdarzony jest człowiek, powinna być uzupełniona informacją, że z wolności wynika odpowiedzialność za własne postępowanie, za sytuację swoją i innych, może być stosowana również na lekcjach wychowawczych. Zachęta do podejmowania działań, projektowanie ich, praca w grupie w celu osiągnięcia wspólnych efektów wzmacnia poczucie wspólnoty oraz uczy, jak przewidywać skutki działań i poszukiwać sposobów, aby zmniejszyć ryzyko niepowodzenia przedsięwzięcia. Jednak najważniejszym chyba elementem z punktu widzenia edukacji ubezpieczeniowej jest dobry przykład. Najpierw warto więc przekonać nauczycieli do idei ubezpieczenia i pokazać, że szkoła jako insty- tucja, która dba o bezpieczeństwo podopiecznych, wybiera najlepszą ofertę ubez- pieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków. Można także odwołać się do doświadczeń uczniów: czy kiedykolwiek oni sami albo ich bliscy korzystali z li- kwidacji szkód, a także do opinii rodziców czy funkcjonujących tradycji, nawyków i przyzwyczajeń.

39 W. Ronka-Chmielowiec, *op. cit.*, s. 11.

40 M. Kawiński, *Ubezpieczenia publiczne i prywatne w polityce społecznej. Skuteczność i efektywność*, Warszawa 2011, s. 13.

41 T. Szumlich, *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Warszawa 2005, s. 97.

42 E. Chmielecka, *Spoleczeństwo mądrości [w:] Studia ekonomiczne – czy tylko wiedza i umiejętności*, red. J. Dietl, Z. Sapijaszek, Łódź 2008, s. 14.

6.3. Edukacja ubezpieczeniowa w podstawie programowej

Jak już wspomniano, w realizowanej w systemie szkolnym edukacji ekonomicznej na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej kształtowanie wiedzy, umiejętności i postaw w zakresie edukacji ubezpieczeniowej odnajdujemy przede wszystkim w podstawie programowej przedmiotu **podstawy przedsiębiorczości**.

Cele kształcenia określone jako wymagania ogólne dla tego przedmiotu, które wpisują się w edukację ubezpieczeniową, to⁴³:

- „uczeń podejmuje decyzje i ocenia ich skutki, zarówno pozytywne, jak i negatywne”,
- „uczeń wyjaśnia zasady funkcjonowania przedsiębiorstwa i sporządza prosty biznesplan; charakteryzuje mechanizmy funkcjonowania gospodarki i instytucji rynkowych oraz rolę państwa w gospodarce; rozróżnia i porównuje formy inwestowania i wynikające z nich ryzyko”,
- „uczeń wyjaśnia zasady etyczne w biznesie”.

Natomiast spośród treści nauczania określonych jako wymagania szczegółowe w edukację ubezpieczeniową mogą wpisywać się dwa punkty: „uczeń podejmuje racjonalne decyzje, opierając się na posiadanych informacjach, i ocenia skutki własnych działań” (pkt 1.7) oraz „uczeń wymienia podstawowe cechy, funkcje i rodzaje rynków” (pkt 2.3). W realizację tematów i celów wymienionych powyżej prowadzący może włączyć zagadnienia związane z funkcjonowaniem rynku ubezpieczeniowego, postawą wrażliwości na ryzyko, odpowiedzialności za podejmowane działania. Są także w wymaganiach szczegółowych punkty bezpośrednio związane z ubezpieczeniami:

- „uczeń wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne” (pkt 3.1),
- „uczeń rozróżnia formy inwestowania kapitału i dostrzega zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania” (pkt 3.7),
- „uczeń charakteryzuje system emerytalny w Polsce i wskazuje związek pomiędzy swoją przyszłą aktywnością zawodową a wysokością emerytury” (pkt 3.9),
- „uczeń analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych” (pkt 3.10).

Sadzę, że za treści bezpośrednio związane z ubezpieczeniami należy też uznać punkty:

- „uczeń opisuje procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa” (pkt 5.5),
- „uczeń charakteryzuje czynniki wpływające na sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa” (pkt 5.10),

⁴³ Wszystkie wymagania ogólne i szczegółowe cyt. za: rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. poz. 977).

- „uczeń charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto” (pkt 6.8).

Są to zagadnienia, przy których nie można pominąć tematu rejestracji działalności gospodarczej w ZUS, składek na ubezpieczenia społeczne potrącanych od wynagrodzeń czy też produktów ubezpieczeniowych w działalności przedsiębiorstwa.

Tak więc spośród 59 punktów wymagań szczegółowych, do których realizacji zobowiązani są nauczyciele na zajęciach z podstaw przedsiębiorczości, jedynie dziewięć odnosi się do ubezpieczeń (zakładając, że nauczyciel wprowadzi treści ubezpieczeniowe podczas realizacji punktów, które dotyczą ich tylko pośrednio), co stanowi ok. 15% wszystkich wymagań.

W podstawie programowej przedmiotu **ekonomia w praktyce**, który jest realizowany w zakresie rozszerzonym, nie ma wprost wymienionych treści nauczania z zakresu ubezpieczeń, ale podstawa zakłada planowanie przedsięwzięcia uczniowskiego o charakterze ekonomicznym oraz ocenę realizacji przedsięwzięcia o podobnym charakterze na gruncie realnej gospodarki rynkowej. Jeżeli tym przedsięwzięciem byłoby założenie przedsiębiorstwa w jakiegokolwiek formie prawnej, to nie można w planowaniu pominąć kwestii związanych chociażby z ubezpieczeniami społecznymi czy majątkowymi.

Z kolei w podstawie programowej przedmiotu **wiedza o społeczeństwie**, zarówno na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym, nie ma treści bezpośrednio związanych z szeroko rozumianą wiedzą ubezpieczeniową. Elementy edukacji ubezpieczeniowej nauczyciel może wprowadzać, omawiając kwestie związane z systemem prawnym funkcjonującym w naszym kraju.

W wymaganiach ogólnych na poziomie podstawowym tego przedmiotu wpisywałoby się to w następujące cele:

- „uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania”,
- „uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania”,
- „uczeń opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej”,
- „uczeń sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy”.

Natomiast w treściach nauczania określonych jako wymagania szczegółowe jest mowa o zapoznaniu się z prawem cywilnym, procesem cywilnym i karnym, mediacją, zasadami opieki zdrowotnej w strefie Schengen, zasadami bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie (unikaniu ryzyka, postępowaniu w razie kradzieży lub wypadku).

Podobne zagadnienia poruszane są na poziomie rozszerzonym w treściach nauczania:

- „uczeń rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne)”,
- „uczeń opisuje źródła prawa w Polsce oraz hierarchię aktów prawnych”,
- „uczeń wskazuje gałęzie prawa i kodeksy, w których szukać należy odpowiednich przepisów”.

Omawiając te kwestie, nauczyciel może wskazywać przepisy prawne związane z działalnością ubezpieczeniową. Nauka postaw poczucia wspólnoty, zaufania społecznego, może odbywać się podczas realizacji treści „uczeń wyjaśnia, jak powstaje i jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma kapitał społeczny (zaufanie, sieci współpracy i system efektywnych norm)”. Należy tu podkreślić rolę nauczyciela w procesie nauczania, który wskazując przykłady aktów prawnych, a także nadużyć, które są przedmiotem zainteresowania organów ścigania, czy też podejmując kwestie związane z zaufaniem społecznym, może odwoływać się do innych sfer życia społeczno-gospodarczego, marginalizując lub zupełnie pomijając tematykę ubezpieczeń.

W ramach **kształcenia zawodowego**⁴⁴ wśród efektów kształcenia wspólnych dla wszystkich zawodów jest podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej (PDG), a w jego ramach wymieniono 11 punktów. Wprowadzenia edukacji ubezpieczeniowej wymagają trzy z nich⁴⁵:

- „uczeń stosuje przepisy prawa dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej” (pkt 3),
- „uczeń przygotowuje dokumentację niezbędną do uruchomienia i prowadzenia działalności gospodarczej” (pkt 7),
- „uczeń optymalizuje koszty i przychody prowadzonej działalności gospodarczej” (pkt 11).

Dla praktyków życia gospodarczego oczywiste jest, że kiedy omawia się działalność gospodarczą, nie sposób pominąć kwestii ubezpieczeń. To, czy nauczyciel ograniczy się wyłącznie do zakresu obowiązkowego, czy też spróbuje wskazać więcej możliwości – chociażby różnorodnych produktów ubezpieczeniowych skierowanych do przedsiębiorstw – zależy od jego podejścia, wiedzy i przekonań.

Można zauważyć, że w treściach nauczania, które są zawarte w podstawach programowych, nie wprowadza się podziału na ubezpieczenia o charakterze gospodarczym i społecznym⁴⁶. Ubezpieczenia społeczne są jedną z technik zabezpieczenia społecznego rozumianego jako całokształt urządzeń publicznych chroniących przed niedostatkiem⁴⁷. Ubezpieczenia gospodarcze natomiast mają zaspokoić te potrzeby podmiotów gospodarczych, które powstają w związku z istnieniem niepewności co do wystąpienia przyszłych zdarzeń i ich skutków⁴⁸. Ubezpieczenia społeczne różnią się

44 Nie analizuję podstawy programowej w zawodzie technik ekonomista czy technik rachunkowości. Oczywiście jest, że efekty kształcenia w tych zawodach zawierają dużo treści związanych z ubezpieczeniami.

45 Wszystkie wymagania ogólne i szczegółowe cyt. za: rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz.U. poz. 184).

46 Różnice między ubezpieczeniami społecznymi i gospodarczymi – zob. E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń 2002, s. 22. Według T. Szumlicza posługiwanie się terminem „ubezpieczenia gospodarcze” w odniesieniu do ubezpieczeń osobowych i majątkowych jest niepoprawne. Wyrażanie w ten sposób, że chodzi – w odróżnieniu do ubezpieczeń społecznych – o „prawdziwe” ubezpieczenia (prywatne o charakterze komercyjnym), powoduje nieporozumienia, gdyż ubezpieczenia majątkowe i osobowe mogą mieć zastosowanie zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej. Zob. T. Szumlicz, *Ubezpieczenie jako urządzenie finansowe* [w:] *Ubezpieczenia. Podręcznik akademicki*, red. J. Monkiewicz, J. Handschke, Warszawa 2010, s. 75.

47 J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody*, Warszawa 1966, s. 13 [cyt. za:] *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Warszawa 2001, s. 151.

48 *Współczesne ubezpieczenia gospodarcze*, red. W. Sułkowska, Kraków 2013, s. 64.

od ubezpieczeń gospodarczych tym, że są przymusowe, wzajemne oraz że służą celowi społecznemu. Inny jest również przedmiot ochrony ubezpieczeniowej: ubezpieczenie społeczne ma zapewnić byt w przypadku realizacji ryzyka społecznego, które pozbawia jednostkę środków pozwalających zaspokoić ważne potrzeby życiowe, zapewnianych przez pracę, a nie posiadany majątek, natomiast ubezpieczenia gospodarcze rekompensują szkody powstałe w mieniu oraz skutki utraty zdrowia lub życia ubezpieczonego⁴⁹.

W nauczaniu szkolnym ubezpieczeniom o charakterze społecznym poświęca się zdecydowanie mniej miejsca niż ubezpieczeniom o charakterze gospodarczym. Wyjątkiem jest kwestia systemu emerytalnego, która stanowi odrębny punkt w podstawie programowej podstaw przedsiębiorczości. To należy uznać za pozytywny aspekt, ponieważ dla wielu Polaków struktura systemu ubezpieczeń społecznych i samego systemu emerytalnego, mechanizmy jego działania i konsekwencje jego funkcjonowania dla całej gospodarki są często niejasne i budzą wiele obaw⁵⁰.

7. Pozaszkolna edukacja ubezpieczeniowa

Poza systemem szkolnym edukacją ubezpieczeniową zajmują się także różne instytucje państwowe i prywatne. Organizowane przez nie programy edukacyjne nie zawsze są skierowane wprost do młodzieży – niejednokrotnie projektowanym odbiorcą jest społeczeństwo jako całość.

Największą aktywność w zakresie edukacji ubezpieczeniowej wykazują instytucje państwowe. Niektóre z nich są wprost powołane do edukowania i jest to wyraźnie podkreślone w ich statutach.

Najważniejszą instytucją powołaną do edukowania o ubezpieczeniach jest **Fundacja Edukacji Ubezpieczeniowej**⁵¹, która działa przy Rzeczniku Finansowym⁵². Fundacja ma za zadanie m.in.⁵³:

- organizować i wspierać działania w zakresie podnoszenia poziomu edukacji ubezpieczeniowej ludności,

49 G. Szpor, *Ubezpieczenia w systemie zabezpieczenia społecznego* [w:] Z. Kluszczyńska et al., *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2003, s. 21–26; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2003, s. 19 [cyt. za:] *System ubezpieczeń społecznych*, red. W. Sułkowska, Kraków 2014, s. 29.

50 Zob. W. Sułkowska, *Świadomość społeczna w obszarze ubezpieczeń społecznych w świetle badań naukowych* [w:] *Upowszechnianie wiedzy i edukacja w zakresie ubezpieczeń społecznych*, red. T. Nawrocka-Szczerbik, Kraków 2013.

51 *Fundacja Edukacji Ubezpieczeniowej*, serwis internetowy Rzecznika Finansowego, <http://rf.gov.pl/fundacja-edukacji-ubezpieczeniowej> (11.12.2016).

52 Rzecznik został powołany ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym (Dz.U. poz. 1348) w miejsce Rzecznika Ubezpieczonych.

53 *Podstawowe cele* [FEU], serwis internetowy Rzecznika Finansowego, <http://rf.gov.pl/tekst.php?kategoria=fundacja-edukacji-ubezpieczeniowej&kategoria2=podstawowe-cele> (30.04.2016), *Kierunki działań Fundacji*, serwis internetowy Rzecznika Finansowego, <http://rf.gov.pl/tekst.php?kategoria=fundacja-edukacji-ubezpieczeniowej&kategoria2=kierunki-dzialan-fundacji> (30.04.2016).

- upowszechniać wiedzę o stanie rynku ubezpieczeniowego w kraju, o firmach ubezpieczeniowych i oferowanych przez nie produktach,
- organizować i dofinansowywać szkolenia, kursy, sympozja i konsultacje w zakresie ubezpieczeń,
- upowszechniać wiedzę o prawie ubezpieczeniowym oraz materiały edukacyjne na jego temat, współpracować z mediami,
- organizować konkurs na prace magisterskie, licencjackie i doktorskie z dziedziny ubezpieczeń,
- współpracować z Biurem Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumenta w zakresie ochrony praw konsumenckich w działalności ubezpieczeniowej,
- uczestniczyć w posiedzeniach komisji i podkomisji sejmowych związanych z prawami i obowiązkami konsumenckimi w prawie ubezpieczeniowym,
- współpracować z Departamentem Instytucji Finansowych Ministerstwa Finansów,
- wprowadzić program edukacji ubezpieczeniowej do szkół ponadpodstawowych we współpracy z kadrami Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz zakładów ubezpieczeń.

W sprawozdaniach Fundacji z lat 2002–2003 można znaleźć informacje, że przedstawiciele FEU podjęli rozmowy z MEN w sprawie wprowadzania tematyki ubezpieczeniowej do programu nauczania szkół i programów kształcenia nauczycieli⁵⁴ oraz że pod patronatem i przy współpracy FEU przeprowadzono pilotaż programu edukacyjnego w szkołach w Toruniu i okolicach. Celem były ocena i zbadanie potrzeb w zakresie edukacji ubezpieczeniowej młodzieży szkolnej⁵⁵. Nie podano jednak informacji na temat efektów tych działań. Z kolei w sprawozdaniach z ostatnich lat nie wspomniano nic o inicjatywach na rzecz edukacji ubezpieczeniowej młodzieży.

W edukację ubezpieczeniową zaangażowana jest również **Polska Izba Ubezpieczeń**, która współorganizuje konkurs na najlepszą pracę dyplomową i organizuje konkurs dla dziennikarzy na artykuł o treści ubezpieczeniowej, a ponadto przygotowuje konferencje oraz Kongres PIU. Wydaje także czasopisma „Wiadomości Ubezpieczeniowe” i „Rozprawy Ubezpieczeniowe” oraz poradniki dotyczące różnych grup ubezpieczeń. Główne cele PIU to m.in. budowanie silnego samorządu ubezpieczeniowego, wspieranie racjonalnego budowania systemu prawnego regulującego usługi ubezpieczeniowe, wymiana informacji i integrowanie środowiska ubezpieczeniowego, a także edukacja w zakresie ubezpieczeń i budowanie prestiżu i zaufania wobec usług ubezpieczeniowych

⁵⁴ *Sprawozdanie z działalności Fundacji Edukacji Ubezpieczeniowej za rok 2002*, serwis Rzecznika Finansowego, http://rf.gov.pl/files/87__35__Sprawozdanie_Fundacji_Edukacji_Ubezpieczeniowej_za_2002_rok.pdf, s. 1 (30.04.2016)

⁵⁵ *Sprawozdanie z działalności Fundacji Edukacji Ubezpieczeniowej za rok 2003*, serwis internetowy Rzecznika Finansowego, http://rf.gov.pl/files/88__36__Sprawozdanie_Fundacji_Edukacji_Ubezpieczeniowej_za_2003_rok.pdf, s. 1 (30.04.2016).

w Polsce⁵⁶. Wspomina się o współpracy ze szkołami wyższymi, środowiskami naukowymi, nie wymienia się jednak zadań związanych z powszechną edukacją ubezpieczeniową skierowaną np. do młodzieży. Izba koncentruje się więc raczej na integracji i wymianie informacji między tymi, którzy są już zaangażowani w funkcjonowanie rynku ubezpieczeń.

Instytucją bardzo aktywną w zakresie edukacji ubezpieczeniowej, i to skierowanej właśnie do młodzieży, jest **Zakład Ubezpieczeń Społecznych**. Bardzo ciekawą inicjatywą jest projekt ZUS oraz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przeznaczony dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych – „Lekcje z ZUS”. Pierwsza edycja odbyła się w roku szkolnym 2014/2015⁵⁷. Powstał, aby budować świadomość ubezpieczeniową młodego pokolenia Polaków, uczyć zasady solidaryzmu społecznego i dawać praktyczną wiedzę przyszłym przedsiębiorcom. W pierwszej edycji programu wzięło udział 328 placówek edukacyjnych i przeszło 11 tys. uczniów, a w drugiej już 550 szkół i ponad 19 tys. uczniów. Zachętą do uczestnictwa w programie jest konkurs „Warto wiedzieć więcej o ubezpieczeniach społecznych”. W roku szkolnym 2016/2017 zyskał on rangę olimpiady.

Zakład współpracuje również z mediami, np. portalem Gazeta.pl, gdzie w styczniu 2016 r. ukazał się quiz dotyczący ubezpieczeń społecznych, a w marcu 2016 r. na stronach ogólnopolskich „Gazety Wyborczej” ukazywał się cykl edukacyjny „Co z naszą emeryturą”. Ponadto na stronie internetowej ZUS znajduje się wirtualny doradca, który udziela informacji na temat ubezpieczeń społecznych.

W edukację ubezpieczeniową zaangażowana jest również **Polska Izba Odszkodowań**, która organizuje konferencje związane z tematyką ubezpieczeń, prowadzi internetowy poradnik dla ubezpieczonych „ABC ubezpieczeń” oraz informuje o prawach ubezpieczonych. Działania edukacyjne podejmuje również **Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny**, który angażuje się w kampanie społeczne na rzecz zwiększenia bezpieczeństwa na drogach.

Spśród zakładów ubezpieczeń aktywność w zakresie edukacji podejmuje **Fundacja PZU**⁵⁸. Prowadzi ona konkursy dotacyjne (np. „Z PZU po lekcjach”), jednak tematyka rozpatrywanych projektów nie musi być związana z ubezpieczeniami. Chodzi tu raczej o wspieranie kreatywności i aktywności społecznej osób, które swoją działalnością pomagają rozwiązywać problemy społeczne i bariery lokalne.

Na rzecz edukacji ubezpieczeniowej działa również środowisko akademickie. Największe uczelnie ekonomiczne od roku szkolnego 2005/2006 organizują Olimpiadę Przedsiębiorczości⁵⁹. W jej zakres wchodzi zagadnienia związane z wiedzą ekonomiczną wykraczającą poza tematykę zajęć z podstaw przedsiębiorczości. W teście, który rozwiązują uczniowie, pojawiają się także pytania dotyczące wiedzy ubezpieczeniowej.

56 Cele, serwis internetowy Polskiej Izby Ubezpieczeń, <https://www.piu.org.pl/cele> (30.04.2016).

57 Lekcje z ZUS, serwis internetowy ZUS, <http://zus.pl/LekcjeZus/Default.aspx> (7.02.2016).

58 Serwis internetowy Fundacji PZU, fundacjapzu.pl (11.12.2016).

59 Serwis internetowy Olimpiady Przedsiębiorczości, www.olimpiada.edu.pl (11.12.2016).

Co roku zmienia się hasło przewodnie konkursu, jednak do tej pory nigdy nie było nim zagadnienie związane z ubezpieczeniami.

Na uwagę zasługują raporty PIU i **Związku Banków Polskich**:⁶⁰ *Mapa edukacji finansowej i ubezpieczeniowej* z 2012 r. oraz *Mapa edukacji finansowej* z 2015 r. W raporcie⁶¹ z 2015 r. autorzy omówili m.in. ogólnopolskie programy edukacyjne i konkursy dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, a także publikacje przeznaczone dla młodzieży i nauczycieli. Do inicjatyw związanych z ubezpieczeniami autorzy zaliczyli zaledwie trzy przedsięwzięcia, jednak żadne z nich nie było skierowane do młodzieży ponadgimnazjalnej.

8. Wnioski

Edukacja jest priorytetowym obszarem aktywności wszystkich współczesnych społeczeństw. Szczególną uwagę zwraca się na edukację dzieci i młodych ludzi, ponieważ to oni będą budować przyszłe społeczeństwo. W procesie tym dąży się do wszechstronnego rozwoju osobowości uczniów, w tym nabywania umiejętności sprawnego funkcjonowania w systemie gospodarki rynkowej. Koniecznym elementem takiego rozwoju jest zdobywanie wiedzy z zakresu ubezpieczeń.

Jak wynika z przeprowadzonej w tym artykule analizy podstaw programowych, które obowiązują w szkołach ponadgimnazjalnych, edukacja ubezpieczeniowa jest realizowana w polskim systemie szkolnym. Trzeba jednak podkreślić, że zajmuje niewiele miejsca w treściach nauczania, a przekazywana wiedza nie jest zbyt precyzyjna. W podstawach programowych brakuje chociażby wyraźnego odróżnienia ubezpieczeń społecznych i gospodarczych. Na nauczanie o ubezpieczeniach jest przewidziana niewielka liczba godzin lekcyjnych, więc nauczyciel nie może przekazać uczniom odpowiedniego zasobu wiedzy ani odpowiednio kształtować ich umiejętności i postaw w tym zakresie. Jedynym sposobem na poprawę tej sytuacji jest wprowadzenie zmian w podstawach programowych nauczania w szkołach średnich, tak ogólnokształcących, jak i zawodowych, a być może wprowadzenie tematyki ubezpieczeniowej już na poziomie szkoły podstawowej.

Na edukację ubezpieczeniową ma wpływ wiele czynników. Istotne jest to, ile czasu podczas nauki jest poświęcone samemu przekazywaniu wiedzy, której przyswojenie może stanowić dla ucznia trudność, ile uczeniu umiejętności, co może być ciekawsze i zajmujące, a ile budowaniu postaw oraz wskazywaniu wzorców i wartości. Na to z kolei mają wpływ takie czynniki jak osobowość nauczyciela, jego przekonania, wiedza

⁶⁰ Zob. m.in. dokumenty opublikowane w serwisie internetowym Związku Banków Polskich, podstrona Edukacja ekonomiczna, <http://zbp.pl/dla-konsumentow/edukacja-ekonomiczna> (4.05.2016).

⁶¹ I. Bludnik, K. Czernek, M. Jurek, P. Marszałek, *Mapa edukacji finansowej. V edycja*, Poznań 2015, http://zbp.pl/public/repozytorium/dla_konsumentow/edukacja/new/mapa_edukacji_f finansowej.zip (10.03.2017).

i doświadczenie czy też po prostu zaangażowanie, a także relacje z uczniami. Innym czynnikiem są warunki nauczania, dostępność środków dydaktycznych i możliwość wykorzystywania nowoczesnych środków komunikacji⁶², jak również czas przewidziany na realizację konkretnego przedmiotu w ramowym planie nauczania.

Ważne są też postawa samego ucznia, jego chęć zdobywania wiedzy, wkład pracy, pasje, zainteresowania, świadomość, że będzie mógł wykorzystać zdobytą wiedzę w przyszłości. Te przekonania mają często swoje źródło w środowisku pierwotnym młodego człowieka, w rodzinie, która kształtuje jego poglądy. Nastawienie społeczne do rynku ubezpieczeń charakteryzuje się dużym brakiem zaufania⁶³. Często wynika to z negatywnych doświadczeń dorosłych w kontaktach z zakładami ubezpieczeń.

Ogromną rolę w edukacji ubezpieczeniowej odgrywa państwo, które powinno się w nią włączyć ze względu na społeczne zarządzanie ryzykiem⁶⁴. Może ona polegać m.in. na włączaniu do nauczania treści o tematyce ubezpieczeniowej (w tym dotyczących ryzyka) na różnych poziomach edukacyjnych, tworzeniu kompetentnego doradztwa, a także podejmowaniu działań edukacyjnych i informacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego.

Również zakłady ubezpieczeń nie powinny uchylać się od swoich obowiązków edukacyjnych. Mogą one bowiem w znaczący sposób włączyć się w budowanie zaufania publicznego i kształtowanie u obywateli przeświadczenia o realności ochrony ubezpieczeniowej⁶⁵.

Analiza działań w zakresie pozaszkolnej edukacji ubezpieczeniowej wskazuje na to, że są w Polsce instytucje powołane do realizacji tego zadania. Jednak ich inicjatywy adresowane są najczęściej do osób, które już funkcjonują na rynku ubezpieczeń: ubezpieczonych, zakładów ubezpieczeń, pośredników ubezpieczeniowych, poszkodowanych dochodzących swoich roszczeń od zakładów ubezpieczeń lub do środowisk naukowych związanych z ubezpieczeniami. Obecnie instytucją najbardziej aktywną w edukacji młodzieży jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych, który prowadzi ogólnopolskie programy i organizuje konkursy propagujące wiedzę o ubezpieczeniach społecznych. Natomiast komercyjne zakłady ubezpieczeń nie są zaangażowane w nauczanie młodzieży o ubezpieczeniach, czym – jak pokazuje *Mapa edukacji ekonomicznej* – negatywnie wyróżniają się na tle innych instytucji finansowych, np. banków.

62 J. Morbitzer, opisując współczesną edukację, używa w odniesieniu do uczniów określenia „dzieci sieci”. Dla nich nic nie jest już trwale i w pełni określone, znaczenie dobrze ugruntowanych pojęć jest negocjowalne, a dawne formy i metody pedagogicznych oddziaływań okazują się wobec nowego pokolenia cyfrowych tubylców nieskuteczne (Zob. J. Morbitzer, *op. cit.*, s.101).

63 Zob. *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2014, s. 345–353, *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2015, s. 81–88.

64 T. Szumlicz, *op. cit.*, s. 521.

65 *Ibidem*, s. 519.

Nie można powiedzieć, że w zakresie edukacji ubezpieczeniowej nic się nie dzieje, jednak ze względu na niski poziom zaufania do instytucji ubezpieczeniowych oraz brak tradycji zarządzania ryzykiem gospodarstwa domowego poprzez ubezpieczanie się jest jeszcze wiele do zrobienia. Aby poprawić sytuację, konieczna jest aktywność zarówno państwa (rozwiązania systemowe), jak i samych zakładów ubezpieczeń.

mgr inż. Monika Łebkowska
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

ŹRÓDŁA

- Chmielecka E., *Spoczczenstwo mądrości* [w:] *Studia ekonomiczne – czy tylko wiedza i umiejętności*, red. J. Dietl, Z. Sapijaszek, Łódź 2008, s. 9–27.
- *Diagnoza spoczczna 2013. Warunki i jakośc życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2014.
- *Diagnoza spoczczna 2015. Warunki i jakośc życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2015.
- Dymek-Balcerek K., *Podstawowe środowisko wychowawcze* [w:] *Pedagogika (wybrane zagadnienia)*, red. K. Dymek-Balcerek, Radom 1996.
- Delors J. *et al.*, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzymarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, tłum. W. Rabczuk, Warszawa 1998.
- *Edukacja w Polsce wobec wyzwań konkurencyjności Unii Europejskiej*, red. W. Bokajło, A. Wiktorska-Święcka, Wrocław 2008.
- *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003.
- Faure E., *Uczyć się, aby być. Raport Międzymarodowej Komisji do spraw Rozwoju Edukacji UNESCO*, Warszawa 1997.
- Frankowski R., *Ogólna charakterystyka pedagogiki współczesnej* [w:] *Pedagogika*, red. K. Dymek-Balcerek, Radom 1996.
- Grodzicki J., *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*, Gdańsk 2003.
- Jedynek P., *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane elementy teorii i praktyki*, Kraków 2001.
- Kawiński M., *Ubezpieczenia publiczne i prywatne w polityce spoczcznej. Skuteczność i efektywność*, Warszawa 2011.
- Karmańska A., Michalski T., Śliwiński A., *Ubezpieczenia gospodarcze. Ryzyko i metodologia oceny*, Warszawa 2004.
- Kędzierska J. [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2002.
- Kowalewski E., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń 2002.
- Kupisiewicz C., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
- Kwieciński Z., *Socjopatologia edukacji*, Olecko 1995.
- Morbitzer J., *O konieczności i kierunkach zmian polskiej edukacji – zarys problematyki* [w:] *Edukacja jutra. Tradycja i nowoczesność we współczesnej organizacji systemu kształcenia*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Sosnowiec 2013.

- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.
- *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000.
- Rachuba K., *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin* [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, cz. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2004.
- Ronka-Chmielowiec W., *Istota i znaczenie ryzyka w ubezpieczeniach* [w:] *Zarządzanie ryzykiem w ubezpieczeniach*, red. W. Ronka-Chmielowiec, Wrocław 2000.
- *System ubezpieczeń społecznych*, red. W. Sułkowska, Kraków 2014.
- Sułkowska W., *Świadomość społeczna w obszarze ubezpieczeń społecznych w świetle badań naukowych* [w:] *Upowszechnianie wiedzy i edukacja w zakresie ubezpieczeń społecznych*, red. T. Nawrocka-Szczerbik, Kraków 2013, s. 7–23.
- Szoltysek A.E., *Filozofia edukacji. Kształtowanie umysłu*, Kraków 2013.
- Szumlicz T., *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Warszawa 2005.
- Szumlicz T., *Konkurencja i konkurencyjność na rynku ubezpieczeniowym. Podejście ekonomiczno-społeczne* [w:] *Konkurencja i konkurencyjność na rynku ubezpieczeniowym*, red. M. Serwach, Warszawa 2015.
- Szumlicz T., *Ubezpieczenie w polityce społecznej*, Warszawa 2015.
- *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Warszawa 2001.
- *Ubezpieczenia. Podręcznik akademicki*, red. J. Monkiewicz, J. Handschke, Warszawa 2010.
- Wołoszyn S., *Oświata i wychowanie w XX wieku* [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2004.
- *Współczesne ubezpieczenia gospodarcze*, red. W. Sułkowska, Kraków 2013.

Insurance education of post-secondary students in Polish school system and beyond

Beginning reflection on insurance education in Poland at post-secondary school we have to specify the elements and characteristics of good education. This is not an easy task because the extent of concepts related to education and factors affecting it is so large that the existence of all of them at one time is almost impossible. This does not mean that we should not strive towards the ideal. Polish education system has many features of good education, however it is not free from negligence and errors. The issue raised in this paper is the place of insurance education among content indicated to be implemented by teachers in the curriculum of comprehensive and vocational education.

The author has analyzed the definition of education policy and pointed out the expected results in the process of education including knowledge, skills and attitude of learners. She also described, how the public and private institutions are involved in the insurance education. In this article there are examples of such projects, their forms, objectives and scope.

Key words: education, insurance, school system, economic education, insurance education